

Politisk beretning 2005 fra Danmarks Forskningsbiblioteksforenings formand

Danmarks Forskningsbiblioteksforenings årsmøde, 15.-16. september 2005, Vingsted Centret

Pedersen, Claus Vesterager

Publication date:
2005

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Pedersen, C. V. (2005). Politisk beretning 2005 fra Danmarks Forskningsbiblioteksforenings formand: Danmarks Forskningsbiblioteksforenings årsmøde, 15.-16. september 2005, Vingsted Centret.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Danmarks Forskningsbiblioteksforenings årsmøde, 15.-16. september 2005, Vingsted Centret

Politisk beretning fra Danmarks Forskningsbiblioteksforenings formand.

Indledning

For ganske få måneder siden udkom et digert værk på 774 sider om den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker fra 1980-2005 og med bidrag fra en lang række af forskningsbibliotekernes markante personligheder. Der er tale om personlige indtryk og vurderinger, som tilsammen giver et historisk billede af mange af periodens vigtige såvel politiske som faglige dispositioner. Fokus er informationsteknologi – ”Kommunikation erstatter transport”¹. Det vil næppe være helt korrekt at sige, at der også er givet en opsummering af indholdet i de sidste mange års beretninger fra Danmarks Forskningsbiblioteksforenings skiftende formænd, men det er både sikkert og vist, at mange af de teknologiske men også ledelsesmæssige og politiske spørgsmål, som har været problematiseret igennem årene af DF-formændene, er behandlet her og grundlaget, en status, før dette års beretning er dermed lagt og i frisk erindring.

Den fortsatte informationsteknologiske udvikling vil også fylde sin del af beretningen i år. Heldigvis kombineres den nye og stadigt revolutionerende teknologi løbende med mere traditionelle vidensressourcer og vi skal med brugerfokusering og servicebevidsthed skabe et miljø, som understøtter undervisning, læring og forskning i endnu højere grad end hidtil og ikke ekskluderende det fysiske bibliotek, men snarere inkluderende det digitale bibliotek.

Fokus på forskningsbibliotekerne

Regering og Folketing har igennem flere år erklæret stor politisk bevågenhed om forskning og uddannelse. Danmark skal have uddannelser og forskning i den absolutte verdenselite til understøttelse af et samfund på allerhøjeste teknologiske og innovative niveau. Danmark skal være det førende videnssamfund. Det kan på flere af de højere læreanstalter godt give noget sved på panden, når de tildelte økonomiske ressourcer ikke synes at stå mål med de udtrykte intentioner fra politisk side.

Også forskningsbibliotekerne har mærket dette. Med budgetmodellens fald for de store universitetsbibliotekers vedkommende i forbindelse med Finansloven for 2005 forsvandt den direkte opmærksomhed, som selvstændige poster i statsbudgettet har kunnet give. Pengene er nu indgået i universiteternes generelle bevillinger og er dermed underlagt universiteternes egne samlede vurderinger og prioriteringer. Det kan der være både fordele og ulemper ved, men hermed har universitetsbibliotekerne i højere grad end tidligere brug for at profilere sig overfor sine primære brugere og opdragsgivere. Det er naturligvis ganske interessant i en tid, hvor der er endnu større fokus end nogensinde på samarbejde og fælles driftsløsninger på tværs af ikke bare forskningsbiblioteker men også det samlede biblioteksvæsen. Det kan synes paradoksalt, at forskningsbibliotekerne med den teknologiske udvikling og med den fokus og de øgede krav og arbejdsområder, som videnssamfundet til stadighed medfører, nu i højere grad skal dokumentere deres værdi end tidligere, hvor alle vidste, hvor meget eller hvor lidt litteratur og service, uddannelsesinstitutionerne fik for pengene. Der er ingen tvivl om, at forskningsbibliotekerne kan matche disse krav. Universiteterne er i stigende grad blevet opmærksom på forskningsbibliotekernes førende position indenfor teknologiske rationaliseringer og innovation og med oprettelsen af Rektorkollegiets IKT-udvalg og fokuseringen på IT-projektsamarbejde på tværs af universiteterne som en parallel til og i direkte samarbejde med forskningsbibliotekernes DEFF-projekt synes i hvert fald de store uddannelsesinstitutioner godt dækket i fremtiden, hvad angår løsningen af såvel administrative opgaver som e-forskning og e-læring.

Forskningsformidling og forskningspublicering er med god grund fokusområder for de danske forskningsinstitutioner. Dansk forskning har senest opnået hæder i forbindelsen med kåringen af årets mest citerede danske forskere på baggrund af registreringer i den internationale citationsdatabase ISI Web of Knowledge. Danske forskere er således ifølge de anvendte opgørelser blandt de hyppigst citerede i

videnskabelige tidsskrifter i sammenligning med forskere fra de øvrige EU-lande. Korrektheden af sådanne undersøgelser vil sikkert kunne diskuteres længe, men tendensen er ganske sikker. Det er glædeligt, at flere og flere forskningsbiblioteker har påtaget sig opgaven at sørge for formidlingen af den institutionelle forskning og de forskellige tiltag, der gøres i DEFF's programområde "E-publicering" fortjener stor opbakning fra såvel forskningsinstitutionerne som deres biblioteker. Arbejdet med at udarbejde en standardisering af kategoriseringen som grundlag for opgørelse af universiteternes fremtidige forsknings- og formidlingsproduktion, de såkaldte nøgletal, giver nu et godt redskab for en ensartethed i indberetning og dermed for såvel benchmarking som intern kvalitetsmåling og –udvikling. Det er et arbejde som repræsentanter fra en lang række forskningsbiblioteker har en god del af æren for. En samlet dansk forskningsportal www.forskning.dk synes dermed at være godt på vej, ikke mindst takket være forskningsbibliotekernes store indsats.

2 af årets mange forskellige undersøgelser og projekter fortjener at få et par ord med på vejen i denne beretning: Niels Ole Pors' undersøgelse af "Studerende, Google og biblioteker"ⁱⁱⁱ og Biblioteksnetværk Århus Amts analyse af barrierer og muligheder for integration af brugerrettigheder til folke- og forskningsbibliotekerⁱⁱⁱ. I begge tilfælde lægges der op til en større helhedstænkning omkring udviklingen og udnyttelsen af ressourcer i vidensamfundet. Danmarks Biblioteksforening (DB) har i anden sammenhæng ligefrem opfordret til udarbejdelse af en national strategi, der omfatter alle landets biblioteker og DB ønsker for at hjælpe processen nedsat en hurtigt arbejdende "tænketautank" til at lave et bud på en sådan kultur- og informationsstrategi. Det kan vi kun hilse velkommen i Danmarks Forskningsbiblioteksforening (DF) og vi anviser eller stiller meget gerne tænkere til rådighed.

Integrerede brugerrettigheder har i mange år været et højt prioriteret ønske i forskningsbibliotekernes verden, hvor adgangen til information ikke bør afgrænses af fysiske tilhørsforhold og der synes at være ganske fine muligheder lige foran os – teknisk set. Men det er ikke alene teknik, det er også politik og ikke mindst økonomi – også på tværs af uddannelsesinstitutioner og forskningsbiblioteker. Det kan derfor – hvor praktisk det end måtte være – endnu vise sig ganske uoverstigeligt at etablere integrerede brugerrettigheder på tværs af sektorerne. Og endnu mangler vi at få rigtig gode argumenter for en sådan integration mellem bibliotekssektorerne. Er dette bare "nice to have", fordi det er teknisk muligt? Det er ikke forskningsbibliotekerne eller deres opdragsgivere, der føler behovet.

"Studerende, Google og biblioteker" blev iværksat af Biblioteksstyrelsen i samarbejde med Danmarks Biblioteksskole som en undersøgelse af de studerendes biblioteksbenyttelse og som en opfølgning på 2004-evalueringen af biblioteksloven, hvor netop de studerendes meget blandede benyttelse af folke-, forsknings- og uddannelsesbiblioteker var et markant træk. Rapporten anviser en lang række indsatsområder, som næppe kan komme som de store overraskelser: der fokuseres på materialevalg, samarbejde, personaliserede services og online-dialogmuligheder, markedsføring samt opbygning af pædagogiske kompetencer og prioritering af undervisningsopgaver i bibliotekerne. Det er for så vidt områder, hvor der på mange biblioteker allerede er tiltag i gang. Løsningsmulighederne er legio. Det, der er mest interessant i undersøgelsen, er konstateringen af, at uddannelsesbibliotekerne ofte ikke er tilstrækkelige, hvad enten det skyldes materialeudbud eller simpel mangel på menneskelige ressourcer. Det er forhåbentlig på sigt, og helst på kortere sigt, noget der kan ændres på ved de Undervisningsministerielle bibliotekers indtræden i DEFF-samarbejdet. Samtidig må vi ikke være blinde for, at "mange af de services, som bibliotekssystemet har anvendt ressourcer på at udvikle endnu ikke anvendes i voldsomt stort omfang af studerende" – det er uomtvisteligt nødvendigt at gøre studerende såvel som andre brugere kyndige i at finde, vurdere og anvende information. Det kunne naturligvis have været interessant at kæde undersøgelsen sammen med en undersøgelse af, hvordan eksamensresultater eventuelt er blevet påvirket af informationskompetence. Men en tak skal under alle omstændigheder lyde til såvel udførende som bestillende aktører for denne kortlægning af de studerendes uransagelige biblioteksbenyttelse.

"Lånernes forventninger og krav til det hybride bibliotek" er titlen på en anden undersøgelse, som ganske snart sættes i værk i DEFF-regi. Undersøgelsen skal give grundlag for beslutninger om, hvordan webgrænsefladen i biblioteket kan blive bedre, hvilken rolle bibliotekets medarbejdere fremover skal have og hvilken rolle det fysiske bibliotek skal spille. Noget kunne tyde på, at resultaterne af denne undersøgelse i høj grad bør sammenholdes med resultaterne af Pors' undersøgelse.

Hver dag sine nye Google faciliteter. Det er ikke bare en fornemmelse, snarere en konstatering. Vi ser - bl.a. også understreget i Pors' undersøgelse – hvor uhyre stort brug, der er af netop denne søgemaskine, som

tydeligt stræber mod "databasen over al verdens viden" – den samlede grænseflade til alle, også bibliotekernes betalte, elektroniske ressourcer. Google Scholar, den videnskabelige Google, har gjort sit indtog også på de danske forskningsbiblioteker – om end den stadig kun foreligger i en beta-version. Katalogerne fra flere af de store universitetsbiblioteker er gjort tilgængelige via Google Scholar med adgang til bibliotekernes licensbelagte fulde tekst ressourcer. Det er spændende og naturligvis et udtryk for, at vi bør udnytte de muligheder, der her gives, frem for at bekæmpe eller fornægte virkeligheden. Googles digitalisering af hele store såvel amerikanske som britiske videnskabelige bibliotekers historiske samlinger, bliver formodentlig nu fulgt op af europæiske initiativer om det samme – i biblioteksregi ganske vist, men måske på sigt i samarbejde med Google – og de mange åbne digitale arkiver, som etableres i alverdens forsknings- og uddannelsesinstitutioner, vil yderligere booste Google Scholar. Til gengæld vil den helt store opgave for bibliotekerne være at udvikle informationskompetencen – ikke mindst på grund af Google/Google Scholar.

DFs bestyrelse har i perioden 2004/2005 etableret et samarbejde med Bibliotekarforbundet med henblik på at skabe større opmærksomhed på forskningsbibliotekerne. Dette samarbejde er nu mundet ud i en konkret handlingsplan, som i løbet af de næste 3 år skal medvirke til at skabe større synlighed og øget fokusering hos presse, politikere, brugere og opdragsgivere. Det er bestyrelsens vurdering, at de omkostninger, som er forbundet med bl.a. medieovervågning, fripladser til konferencer og møder, idékonkurrencer og prisopgaver, er nødvendige og givet godt ud. Der er grund til at takke Bibliotekarforbundet for det meget positive og konstruktive samarbejde.

At der er behov for at skabe særlig fokus på forskningsbibliotekerne er evident. DEFF-projektet gør naturligvis sit, men opfattes nok i nogen grad politisk som en rationaliseringspotentialitet. Særligt de mindre fag- og forskningsbiblioteker med specielle og ofte helt unikke samlinger rammes af sparekniven, fusioner eller direkte lukninger. Vi mærker det naturligvis i DF, simpelthen ved at institutionsmedlemstallet falder. Det kommer vi nok over. Men kan det danske samfund blive ved med at bære den forringelse, der ligger i fjernelsen af og dermed manglende specialsamlinger og i nogle tilfælde direkte lukninger af gamle kulturbærende institutioner eller dele af deres samlinger? Eller den manglende adgang til flere sektorforsknings-institutioners mange "gemte" ressourcer, som forsvinder bag lukkede døre, når besparelser inddrager den offentlige adgang, således som det i det forløbne år er set på Risø?

Vi gør os ingen forestilling om, at vi i DF direkte kan hindre tidens trends, hvor "big is beautiful" eller "cost/benefit" hersker. Vi ser det dog som en væsentlig opgave at sikre opmærksomhed og debat om forskningsbibliotekernes opgaver og nytte – specielt i en tid, hvor omverdenen – og måske særligt, der hvor politiske beslutninger træffes – mener, at Google løser alle problemer.

En ganske særlig fusion i den danske forskningsbiblioteksverden ligger lige for: etableringen af "Det Kongelige Bibliotek, Nationalbibliotek og Københavns Universitetsbibliotek" pr. 1. oktober d.å. ved en sammenlægning af Det Kongelige Bibliotek og Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek. Hermed får Københavns Universitet langt om længe ét samlet bibliotek. At det samlede københavnske universitetsbiblioteket placeres sammen med Det Kongelige Bibliotek kan og vil sikkert give anledning til mange diskussioner, men der kan være meget logik i at skabe videst mulig parallelitet mellem biblioteksstrukturen ved Københavns Universitet og ved Århus Universitet, al den stund, at disse 2 universitetsbiblioteker er de eneste universitetsbiblioteker med tilknytning til Kulturministeriet. Når det så er sagt, vil DF hefte sig ved ministeriets understregning af, at der ikke er tale om en spareøvelse. Holdbare garantier gives næppe – og slet ikke fra politisk side – men det er helt væsentligt for en ordentlig integration af de 2 bibliotekers medarbejdere og en optimal betjening af universitetsbibliotekets brugere, at der ikke straks fokuseres på nedbringelse af arbejdsstyrken. Det er klart, at der vil kunne finde yderligere effektiviseringer sted ved denne fusion, men lad os nu se tiden an og sikre alle, såvel brugere som ansatte, en positiv og velstruktureret arbejdsplads i fremtiden.

Drifts- og betalingsmodeller

Såvel driftsmodeller for forskningsbibliotekernes bibliotekssystemer som betalingsmodeller for de nationale licensaftaler på elektroniske tidsskrifts- og bogpakker har været behandlet indgående på forskningsbibliotekerne og i deres forskellige samarbejdsorganer i det forløbne år. I begge tilfælde synes

processen at have været en udmærket afklaring af problematiske forhold, mens de reelle resultater bedst kan karakteriseres som "dans på stedet" – men det er jo dog også bevægelse.

På markedet for bibliotekssystemer sker der en yderligere monopolisering med færre og større systemleverandører – også på verdens plan – og naturligvis er det for et lille land som Danmark svært at opretholde rimelige markedsforhold på marginale interesseområder. Derfor er fællesskabstanken naturligvis oplagt – de små forskningsbiblioteker har da også i stigende grad praktiseret den såkaldte konsolidering, mens de fleste af de store forskningsbiblioteker stadig selv ønsker at have fingrene i maskineriet og dermed markere en egenart i forhold til kollegerne. Spørgsmålet er "om de fleste er de bedste eller bare de fleste", som Niels Hausgaard i sin tid ironiserede. De generelle statslige effektiviseringskrav og den kommende strukturreform lægger ganske givet op til flere centraliserede driftsløsninger – og er bibliotekerne anderledes stillet end anden offentlig virksomhed? Argumenterne skal i hvert fald være på plads.

Diskussionerne om betalingsmodeller for elektroniske ressourcer har vist, at det i praksis er umuligt at opnå den større retfærdighed, ganske simpelt fordi retfærdigheden er relativ. Det har næppe den store værdi at fortsætte en ørkesløs debat om en mere eller mindre retfærdig fordeling af den samlede betaling, snarere må fokus rettes mod størrelsen af betalingen til de respektive forlag. Der er sket en vis bevægelse hos forlagene, prisstigningerne holdes nu generelt under 2-cifrede procentsatser, men dog stadig langt over både den danske og den internationale prisudvikling, og der laves forsøg med individuelle abonnementer løsrevet fra samlede "big deal" aftaler. Men der skal til stadighed opmærksomhed til fra den internationale biblioteksverden. DFs formand omtalte i fjor på denne plads samme problemstilling og desværre må det konstateres, at det nok er det lange seje træk, der forhåbentlig fører frem til resultater, thi der er ikke sket meget konkret i året, der er gået.

Open Access og Open Source har ofte været bragt frem i diskussionerne om en økonomisk mere favorabel sikring af såvel forskningsformidling som IT-programmer i fremtiden. Begge dele er absolut værd at støtte op om. Ikke mindst i arbejdet i DEFF er der stigende opmærksomhed på disse alternative veje: blandt andet ved etablering af en national aftale med forlaget BioMedCentral om fri adgang på danske universiteter, hospitaler og forskningsinstitutioner til at læse, downloade og publicere videnskabelige artikler i åbne arkiver (inden for biologi og medicin), men også ved forskellige tiltag med etablering af digitale institutionsarkiver – de såkaldte institutional repositories - ved hjælp af programmer udviklet under åben kode. Sådanne tiltag vil ikke nødvendigvis være uden omkostninger, hverken til licenser eller i man-power, men omlægningen af såvel de traditionelle publiceringsveje som systemarkitektur og IT-redskaber giver anledning til nytænkning, ressourcebevidsthed og samarbejde i højere grad end hidtil, både på nationalt og på internationalt plan – og naturligvis er der penge at tjene.

DEFF (Danmarks Elektroniske Fag- og Forskningsbibliotek)

DEF er i det forløbne år blevet til DEFF. Det er der mange fordele ved. Fx støder man ikke længere på Dansk EI-Forbund, når man ikke kan huske den korrekte web-adresse. Nu er det naturligt at søge på deff.dk. Og det er en selvfølge, at DEFF skal indeholde alle danske uddannelsesbiblioteker, uanset uddannelsesniveau.

Der refterer meget arbejde, såvel i DEFF-sammenhænge som ude på de enkelte Undervisningsministerielle biblioteker, før vi kan tale om det store sammenhængende elektroniske fag- og forskningsbibliotek, men det er glædeligt, at der nu er vilje til at virkeliggøre den oprindelige tanke fra projektets start tilbage i 1998. Der er ingen tvivl om, at der med de mange nye – også formelle - samarbejdspartnere ude på bibliotekerne og med nye dynamiske medlemmer af såvel programområder som styre- og koordinationsgrupper er skabt grundlag for yderligere liv i samarbejdstanken og den digitale biblioteksudvikling.

Programområderne i DEFF arbejder generelt med særdeles relevante og heldigvis i praksis fortsat brugbare projekter. Ambitionsniveauet er højt og det er glædeligt, at analyse og evaluering af projekter også tages alvorligt. Det er vigtigt at huske på, at DEFF-midlerne har givet bibliotekerne mulighed for – og i mange tilfælde netop har været beregnet til - at afprøve såvel blindgyder som motorveje. Elimineringen af dobbeltudvikling eller måske snarere paralleludvikling (og dermed dobbelte bevillinger) og styrkelse af synergi-effekten har været nogle af de store mål med DEFF og måske skulle man nu tage konsekvensen

heraf og få sikret forskningsbibliotekerne de samme faciliteter i bibliotek.dk, som de har mulighed for i DEFF-katalogen og dermed skabe én samlet katalogportal.

Informationen og koordinationen mellem programområderne i DEFF kan af og til synes mangelfuld. Om dette skyldes strukturen i DEFF-organisationen med de mange forskellige og i nogle tilfælde overlappende programområder og et mere og mere komplekst sagsbehandlingsforløb eller ganske simpelt at nogle biblioteker arbejder mere og bedre sammen end andre, er nok en diskussion værd. Der er for lidt viden om konkrete tiltag og faktiske projekter indbyrdes i projektområderne. Det bærer naturligvis ved til det sædvanlige bål: skal man selv indhente sin information eller bør der være større opmærksomhed programområderne imellem, når der planlægges og initieres projekter eller undersøgelser, som kan eller måske sommetider bør involvere flere programområder. Viden- og informationsstyring er stadig et område, som skal have særlig opmærksomhed.

Rektorkollegiets IKT-udvalg påbegyndte medio 2004 et større arbejde omkring digital forvaltning og koordineringen af IT-projekter på universiteterne med baggrund i en form for projektorganisation, som ligner den i DEFF kendte. Det er tydeligt, at der på universiteterne er kommet større opmærksomhed på, hvad forskningsbibliotekerne dels har opnået og dels har gang i i de mange fælles løsninger. Endnu bedre er det naturligvis, at der i løbet af efteråret 2004 og foråret 2005 er nedsat en lang række projektgrupper under Rektorkollegiets IKT-udvalg med deltagelse også af biblioteksfolk. Den digitale forvaltning på universiteterne og uddannelsesinstitutionerne i det hele taget har bestemt rødder også i bibliotekerne – og det er der heldigvis opmærksomhed på.

Etableringen af Knowledge Exchange Office som et samarbejde mellem JISC (Joint Information Systems Committee, Storbritannien), SURF (SURF Foundation, Holland), DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft) og DEFF må siges at være en stor anerkendelse af det arbejde, der er gjort i Danmark i DEFF-sammenhænge. Danmark er tydeligvis placeret i fronten i Europa, når det drejer sig om udvikling af IKT-infrastruktur og –tjenester i uddannelses- og forskningssammenhænge; og det trods vores ofte beskedne budgetter i forhold til vores store europæiske kolleger. Der er næppe tvivl om, at etableringen af Knowledge Exchange Office åbner op for mange spændende perspektiver, både på biblioteks-, uddannelses- og forskningsområdet. At formanden for Knowledge Exchange Office endda bliver dansk (Universitetsdirektør Gert Bechlund fra Copenhagen Business School) og at kontoret og dermed administrationen placeres i Biblioteksstyrelsen er en ekstra fjer i hatten, som vi kun kan være stolte af.

Ophavsretsloven og pligtafleveringsloven

Ændringer i såvel ophavsretsloven som i pligtafleveringsloven har længe været undervejs. Lovene blev vedtaget i december 2004 og dermed fik begge love lidt mere fokus på informationssamfundets ændrede vilkår.

Fra 1. juli d.å. er alt dansk materiale, som offentliggøres på Internettet eller - som det så fint er formuleret i loven - i elektroniske kommunikationsnetværk omfattet af pligtaflevering. Der er altså ikke længere kun tale om afsluttede, såkaldte statiske værker. Statsbiblioteket og Det Kongelige Bibliotek har udviklet et høsterprogrammel, som automatisk sikrer "aflevering" af det ønskede materiale. Det er særdeles positivt at denne del af den danske kulturarv nu også er sikret for eftertiden – om end af praktiske årsager kun som dele af den faktiske produktion - og den indsamlingspraksis (bredde, dybde, relevans), som de 2 institutioner i samarbejde med Kulturministeriet er nået frem til, må absolut siges at være såvel realiserbar som prisværdig. DF skal dog dybt beklage, at adgangen til materialet i Netarkivet grundet Datatilsynets krav om beskyttelse af eventuelle følsomme persondata principielt kun gives til forskningsformål - efter ansøgning - og kun på de to pligtafleveringsinstitutioner. Der er således tale om et stort set lukket arkiv. Det er ikke nemt at arbejde på denne måde i den digitale tidsalder og det er ganske uforståeligt, at information, som offentliggøres lovligt og i de fleste tilfælde ganske frit tilgængeligt ikke må forblive tilgængeligt for almenheden, når den arkiveres.

Pligtafleveringsloven udmærker sig generelt ved nu at have samlet al lovgrundlag for pligtaflevering i én samlet lov og det er naturligvis glædeligt, at der dog er en tydelig bevidsthed om den teknologiske udvikling og de muligheder dette bør give informationssamfundet.

Ændringerne i ophavsretsloven har sikret bibliotekerne en række mindre forbedringer. Bibliotekernes ønsker om bedre muligheder for dels sikkerhedskopiering og dels komplettering af defekte værker og samlinger ved hjælp af kopiering samt muligheden for udlån heraf er bestemt værd at nævne, men vi skal ikke lægge skjul på, at vi stadig søger forbedringer vedr. den generelle adgang til digitale dokumenter.

Det er meget svært at forstå, at "forskningsformål" omfatter "primært forskere fra universiteter og andre højere læreanstalter, men *ikke* studerende". Dette er et noget forældet syn på universitetsstuderende og der kunne her – hvis adgang skal begrænses – med stor rimelighed nuanceres, således at overbygningsstuderende eller specialestuderende som minimum inkluderedes.

De digitale rettigheder i informationssamfundet bliver i øjeblikket behandlet i et udvalgsarbejde og en efterfølgende snarlig rapport fra Teknologirådet til Folketinget. DF har haft en repræsentant med i Teknologirådets udvalg. DF vil gerne anbefale, at Folketinget snarest tager en overordnet debat om vilkårene for offentlige kultur- og informationsformidlere og den digitale distribution af værker samt brugen af digital rettighedsforvaltning (DRM). Det vil være nedslående, hvis der fortsat "dances om den varme grød" i længere tid, om end disse problemstillinger også skal afklares på europæisk/EU plan, hvilket næppe giver tiltro til en snarlig løsning. Det må være i den største samfundsmæssige interesse at sikre, at borgernes adgang til informationer ikke forringes, selv om der nu benyttes nye digitale distributionsformer og nye digitale kontrolteknologier. Det er meget vigtigt at være opmærksom på, at de såkaldte DRM-systemer ikke må gøre det besværligt at bruge ressourcer lovligt, hverken for private brugere eller for fx biblioteker, ligesom det må sikres, at bibliotekerne har mindst de samme muligheder digitalt som hidtil for analoge værker. Der er næppe rimelige argumenter for at dæmpe brugen af en ressource, fordi det nu er nemmere at få adgang til den eller nemmere at begrænse adgangen. DF vil gerne opfordre til at få diskussioner og beslutninger på plads om de digitale rettigheder hurtigst muligt – og bibliotekerne bør naturligvis inddrages på lige fod med rettighedshaverne. Balancen mellem rettighedshavernes berettigede krav om beskyttelse af deres rettigheder og befolkningens lige så berettigede krav om fri adgang til informationen skal findes. De teknologiske muligheder bør ikke forsinkes eller umuliggøres pga. manglende politisk lyst eller evne til at finde praktiske løsninger.

Datatilsynet

Netop en manglende realpolitisk lyst til at finde og acceptere praktiske løsninger synes at være grundholdningen i Datatilsynet. Ovenfor er omtalt den manglende adgang til Netarkivet, men det er desværre ikke den eneste forhindring Datatilsynet opstiller i et forsøg på at bremse udviklingen af det digitale Danmark. Det er Datatilsynets opfattelse, at kvitteringer og meddelelser (om hjemkommet materiale, hjemkaldelser etc.) ikke er lovlige, når de sendes elektronisk ukrypteret fra bibliotek til bruger med angivelse af konkrete bogtitler – også til trods for, at brugeren selv måtte have givet sit samtykke til den ikke-krypterede e-mail. Endvidere skulle det være ulovligt personligt at modtage e-post-kvitteringer fra netboghandlere, når titlen på en bog fremgår. DF skal beklage Datatilsynets holdning, som næppe afspejler brugernes og dermed samfundets interesse og vi skal hermed opfordre til, at der gribes ind fra ministeriel side, idet denne modsætning mellem statens ønske om øget digital forvaltning og en klar hindring af sådant med reduceret service til følge ikke er holdbar og i særdeleshed virker forunderlig fra en statslig institution – oven i købet på et tidspunkt, hvor der skal afholdes landskampagne for digitale selvbetjenings-løsninger.

Internationalt samarbejde

DF skal aktivt tage del i det internationale samarbejde. Det må der ikke herske tvivl om. Foreningen er medlem af en lang række internationale organisationer og de netværk, som hermed etableres. Foreningen skal imidlertid til enhver tid overveje sine samarbejdspartnere og ikke mindst sine eventuelle medlemskaber af diverse andre organisationer. Vi skal på bedste måde sikre, at vores ønsker og visioner for fremtiden imødekommes. Vi vil ikke støtte unødigt administration og tunge beslutningsstrukturer. Til gengæld bør foreningen, hvis det internationale arbejde prioriteres, engagere sig med deltagelse i arbejdsgrupper, lobbyisme, faglige netværk etc. og det er derfor bestyrelsens intention i fremtiden at være mere markante i arbejdet i organisationer som LIBER og EBLIDA, hvor foreningen oftest blot har siddet på sidelinjen, ligesom det må overvejes at opstille og støtte DF-kandidater til valg til IFLAs forskellige relevante sektioner. Alt dette

med henblik på at kvalificere det internationale arbejde og den tid og de ressourcer, som foreningen lægger heri.

NVBF (Nordiske Videnskabelige Biblioteksforeningers Forbund)

Nordiske Videnskabelige Biblioteksforeningers Forbund – i daglig tale NVBF – blev etableret i 1947 med det formål, ”at øge samarbejdet mellem de nordiske fag- og forskningsbibliotekers medarbejdere for dermed også at styrke kontakten mellem deres biblioteker som institutioner”.

Dette er sket gennem afholdelse af møder, konferencer, rundbordsdiskussioner, studierejser og uddeling af stipendier. Samarbejdet har fungeret og de mange fællesnordiske arrangementer har skabt grundlag for et godt netværk og fine sociale og samarbejds-mæssige relationer både blandt institutioner og blandt medarbejdere og kolleger. Det nordiske samarbejde har naturligvis en stor plads i foreningens hjerte og det skal det fortsat have. Alligevel vil DFs bestyrelse på NVBFs næste styremøde (i oktober 2005) varsle ændringer i samarbejdet. Et lønnet sekretariat, 2 årlige styremøder, som afholdes på skift mellem de nordiske lande, en lang række formalia, som er givet ved en ”fastforms-forening” er alle elementer, som DF vil anfægte. En løsere virtuel struktur uden økonomi og papiradministration men med fastholdelse af den grundliggende tanke om fællesnordiske arrangementer på skift i de nordiske lande vil forhåbentlig kunne blive resultatet. En nøjere analyse af det nordiske samarbejde kan læses i René Steffensens bagside ”Kalmarunionens og NVBFs endeligt” i DF Revy, nr. 3, 2005.

LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche)

DFs hidtidige engagement i denne europæiske forening for forskningsbiblioteker har begrænset sig til sporadisk deltagelse i LIBERs årlige konferencer samt ad hoc korrespondance ved LIBERs faglige og organisatoriske analyser og undersøgelser. Biblioteksforeninger har hidtil kun kunnet være associerede medlemmer af LIBER, men der er nu tegn på, at dette ændres, således at et tættere samarbejde mellem de nationale biblioteksforeninger og LIBER kan forventes. Denne linje er DF's bestyrelse bl.a. fortaler for. LIBER er et fremragende forum for erfarings- og interesseudveksling men med særlig vægt på store universitets- og nationalbiblioteker. Det er vort håb, at vi med vores baggrund repræsenterende såvel store som små forskningsbiblioteker og den samarbejds-tradition blandt danske forskningsbiblioteker, som vi forhåbentlig kan være med til at bringe videre, vil kunne drage nytte for DF (og for LIBER) af et større engagement i LIBER i fremtiden.

Nationalt samarbejde

Biblioteksrapporten

Arbejdet i Biblioteksrapporten har høj prioritet. Her mødes DF med rækken af andre biblioteksforeninger i Danmark. Den personlige kontakt mellem formænd, bestyrelsesmedlemmer og forretningsførere i foreningerne danner grundlag for mange såvel politiske som faglige initiativer. Naturligvis bærer rapportens dagsorden præg af, at ikke alle biblioteksforeninger har samme snævre interesseområder, men enigheden om den fælles ”sag” og de kulturelle og oplysende principper er bærende. Ændringerne i bekendtgørelsen om biblioteksvirksomhed gav med fokus på karenstiden for musik i november 2004 således anledning til en fælles henvendelse til Kulturministeriet, Folketingets Kulturudvalg samt Biblioteksstyrelsen dels om bekendtgørelsens indhold og dels om høringsprocessen. Begge dele var stærkt problematiske. Biblioteksrapporten beskæftiger sig således generelt med den bibliotekspolitiske situation i Danmark på tværs af de mange forskellige bibliotekstyper.

Aktiviteterne i Biblioteksrapporten fokuserer imidlertid ikke udelukkende på danske forhold og de samlede initiativer fra dansk side i internationale organisationer som IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) og EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) koordineres her. Begge organisationer har dansk opbakning men ikke ubetinget og det er ikke

mindst takket være den fælles danske holdning i Biblioteksparaplyen, at EBLIDA med en ny strategi og et nyt styre synes på vej mod en mere aktiv indsats for bibliotekerne og arkiverne i EU.

Biblioteksstyrelsen

Biblioteksstyrelsen skal i en tid, hvor mange politiske skandaler i styrelser og ministerier dukker frem fra den ene dag til den anden, roses for en altid sober og sagsorienteret behandling af biblioteksområdet. Strategierne er på plads og dialogen med såvel folke- som forskningsbibliotekerne kan vi ikke klage over. Set med bibliotekernes øjne kan vi håbe på, at Kulturministeriets effektiviseringsprojekt med sammenbragte børn i samme hus – om end fætre og kusiner – ganske vist sikrer udbygningen og effektiviseringen af de administrative opgavefællesskaber, men ikke vil påvirke fagligheden og ekspertisen i Biblioteksstyrelsens absolutte kompetenceområder. Såvel ministerium som biblioteker kan være tilfreds med sin Styrelse.

Det er næppe nogen hemmelighed, at Biblioteksstyrelsen gerne arbejder frem mod en større helhedstænkning på biblioteksområdet, men skal det samarbejdende biblioteksvæsen i endnu højere grad danne rammen om ét fælles bibliotekssystem end det gør i dag?

Den tidligere omtalte undersøgelsen af de studerendes biblioteksbenyttelse, som bl.a. blev foretaget som en opfølgning på evalueringen af biblioteksloven og det øgede træk på forskningsbibliotekernes samlinger via bibliotek.dk, og den snarlige (22. september) temadag om de studerende i det sømløse bibliotek lægger op til udarbejdelsen af en national strategi for biblioteksservice til studerende. Naturligvis er der forskelle på betjeningen af studerende på forskningsbibliotekerne i forhold til folkebibliotekerne (som der i øvrigt er på alle forskningsbibliotekernes kærnekunder i forhold til folkebibliotekerne), men det er under alle omstændigheder nødvendigt at få defineret hvilke forskelle, der er naturlige, og hvilke, der kan elimineres som værende vaneskabte. Det bliver en spændende diskussion.

Men der er også andre mærkesager, som det er værd at dvæle ved:

Samarbejdet omkring udviklingsplanen for bibliotek.dk har været behandlet i forskellig regi i årets løb. Der er ingen tvivl om, at bibliotek.dk-udviklingen kræver god dialog med bibliotekerne, både mht. ideer og forslag til indsatsområder og konkrete projekter og mht. den politiske vej fremad. DF kan helt tilslutte sig den procedure, der nu er lagt fast med et rådgivende udvalg, et såkaldt årshjul for udvikling samt et årligt møde med bibliotekernes lederforeninger, ligesom høringen og offentliggørelsen af samtlige høringssvar er med til at give samarbejdet en positiv ånd. Det er klart, at ikke alle projekter vil vinde tilslutning fra alle sider og bibliotekerne må affinde sig med, at der træffes prioriteringer, som man ikke er enig i. Til gengæld er klarheden i processen en absolut nødvendighed. Ligesom økonomien i såvel delprojekter som hele udviklingsplanen skal klarlægges. I hvert års udviklingsplan gives økonomiske overslag eller aftalte priser for de respektive projekters udførelse. DF ser frem til, at der i fremtiden vil gives en reel økonomisk afrapportering også ved afslutningen af en udviklingsplan. Blev prisen som skitseret eller blev den eventuelt billigere? Når dette er sagt, skal der lyde en stor opbakning til den fortsatte udvikling af dette flagskib i hele den danske flåde af offentlige samarbejds- og selvbetjeningsløsninger. Det er glædeligt, at Biblioteksstyrelsen med bibliotek.dk deltager i det stort anlagte projekt vedr. "kampagne for digitale selvbetjeningsløsninger", som ledes af Den Digitale Taskforce. Det kan biblioteksvæsenet godt være bekendt og vi vil gerne med Biblioteksstyrelsen opfordre til lokal opbakning og deltagelse i kampagnen.

Den nationale kørselsordning fungerer fint og fornuftigt. Sådan må vi konstatere efter nu godt 1 1/2 års virke. Forsendelserne er blevet billigere og leveringerne er stabile. Biblioteksstyrelsens nylige - om end ret lille - stikprøveundersøgelse af kørselsordningens leveringstider gav ganske vist indikationer på, at ikke alting fungerer optimalt på alle biblioteker. Det vil vi ikke kunne forvente. Generelt set leveres materialet tilfredsstillende og ordningen er en succes. Den lovede evaluering af ordningen tilbagestår dog stadig - DEFF's programområde for brugerfaciliteter kunne måske inddrages til en større og mere tilbundsående undersøgelse - og med den også de "lovede" prisstigninger. Vi imødeser begge dele med sindsro.

Biblioteksvagten.dk

Biblioteksvagten.dk blev i 2005 omdannet til en forening med en valgt foreningsbestyrelse, hvor bl.a. 2 repræsentanter for forskningsbibliotekerne har sæde. Arbejdet med at videreudvikle biblioteksvagten til gavn for begge sektorer foregår godt og fremadrettet og forskningsbiblioteker-nes behov og ønsker bliver hørt. Biblioteksvagten samarbejder med DEFF's programområde for brugerfaciliteter, som bl.a. har som sit kommissorium netop at etablere et virtuelt referenceværktøj for forskningsbibliotekssektoren. At der således arbejdes parallelt i og til en vis grad ydes støtte til 2 projekter, som har flere lighedspunkter end forskelle, kan naturligvis synes uhensigtsmæssigt, men en løsning med et fælles centralt system, som også kan implementeres i decentrale løsninger lokalt på forskningsinstitutionerne, kan formentlig imødekomme alles behov. Dobbeltudvikling ville her, som ved alle andre projekter, være ulykkelig, og den slags risici må elimineres.

DBC

Dialogen og samarbejdet med DBC fortjener ligeledes et par ord i denne beretning. Der har været sagt mange knubbede ord i tidens løb om såvel selskabskonstruktion som produkter, prissætning og services både fra forskningsbibliotekernes og fra folkebibliotekernes side. Det er vort indtryk, at det i mangt og meget har været en diskussion om principper og ikke så meget om indhold, men måske også af divergerende opfattelser af, hvor vigtig en del af det samarbejdende biblioteksvæsen DBC faktisk har været og nu er. Nationalbibliografien kommer vi ikke uden om – det er den basale ydelse og den, der sikrer DBC sit eksistensgrundlag. Aftalen er indgået med staten og det hverken kan eller skal DBC klandres for. I al sin enkelthed er al anden produktion i DBC imidlertid tjenester, som bibliotekerne kan købe eller lade være og som naturligvis bør foregå på almindelige markeds-betingelser. Men lad os for enkeltheds skyld have tingene skilt ad. DF ser frem til resultaterne af den analyse, som Deloitte og Kammeradvokaten for øjeblikket foretager for Kulturministeriet vedrørende selskabskonstruktionen i DBC. Forhåbentlig gives der her en klar anbefaling. Vi undgår næppe stadig at diskutere, men lad os fortsætte med at gøre det i god tone og med forståelse for hinandens synspunkter. Bibliotekerne kan ikke undvære DBC og DBC kan ikke undvære bibliotekerne.

Danmarks Biblioteksskole

Det er naturligvis altid glædeligt, når danske uddannelsesinstitutioner gør sig bemærket internationalt og DF har derfor også god grund til at lykønske Danmarks Biblioteksskole med et flot resultat i den evaluering af skolens uddannelser, som Robert Wedgeworth og Ismael Abdullahi foretog i november 2004 følgende American Library Associations (ALA) akkreditiver og standarder. Skolen placeres internationalt blandt de førende uddannelsesinstitutioner overhovedet indenfor biblioteks- og informationsvidenskab. Det er ikke overraskende, men et fint stempel under alle omstændigheder fra en særdeles anerkendt vurderingspartner.

Placeringen og organiseringen af Biblioteksskolens Aalborg-afdeling er et af de få problematiske indsatsområder, som påpeges i ALA-evalueringen. Netop diskussionerne om dette har igennem flere år været en føljeton tilsyneladende uden ende og det er derfor så meget desto mere glædeligt, at der nu er truffet en endelig beslutning i Kulturministeriet om en flytning fra de nuværende trængte omgivelser til et kommende nybyggeri på Aalborg Universitets campusområde. Forhåbentlig bliver dette om et par år den permanente adresse for Aalborg-afdelingen, således at fokus også i det jyske igen kan vendes mod den indholdsmæssige del af uddannelserne, som fortjener opmærksomheden.

I slutningen af maj d.å. kom Kulturministerens længe ventede "bekendtgørelse om doktorgrader ved visse uddannelsesinstitutioner under Kulturministeriet". Hermed kan Danmarks Biblioteksskole tildele doktorgraden i biblioteks- og informationsvidenskab under titlen dr. scient. bibl. (doctor scientiae bibliothecariae) og det sidste led i anerkendelsen af Biblioteksskolen som en uddannelsesinstitution på højeste niveau er dermed på plads. Det er glædeligt, ligesom konsolideringen af Biblioteksskolens professorater med en professor i biblioteksledelse og –orga-nisation giver anledning til at kippe med flaget.

Danmarks Biblioteksskole er utvivlsomt godt rustet til fremtiden. Spørgsmålet er naturligvis i hvor høj grad bibliotekerne – og i hvert fald forskningsbibliotekerne – vil fastholde eller være interesseret i medarbejdere

med de hidtil kendte kvalifikationer. Der ansættes mange steder helt nye typer medarbejdere, for hvem de "traditionelle" bibliotekariske overbygningsuddannelser ikke har hverken mening eller værdi. Pædagogik og formidling er nu indført som obligatorisk fag på bibliotekaruddannelsen – det er naturligvis et skridt på vejen, men er det tilstrækkeligt? Der er tilsyneladende også brug for meget andet ude på bibliotekerne.

Diskussionerne i Bruger- og Aftagerudvalget vedrørende Masteruddannelsen i Biblioteks- og Informationsvidenskab er symptomatisk og har vist, at der er forskellige typer problemer, bl.a. på grund af den store bredde i moduludbud, man har planlagt i masteruddannelsen. Det kan være svært for den enkelte studerende at planlægge et fortløbende studium, fordi der måske er et år imellem de relevante moduler. Der er inden for forskellige områder "konkurrerende" masteruddannelser, så det kan være svært at få tilmeldinger nok til at oprette de planlagte forløb og samtidig får man ikke generelt merit i form af løntillæg for en masteruddannelse i bibliotekerne. Alle disse problemer er det vigtigt at få drøftet med Biblioteksskolen, så man kan sikre, at muligheden for at tage en masteruddannelse fortsat kan findes inden for vores fagområde som en mulighed for såvel personlig som faglig udvikling for den enkelte, for institutionerne og dermed for hele sektoren.

Det skal blive spændende at deltage i den fortsatte dialog med Biblioteksskolen om disse problemstillinger.

Afslutning

I fjor efterlyste formanden i sin politiske beretning en diskussion blandt foreningens medlemmer om, hvad foreningens fremtid og indhold skal være. Det gav anledning til inspirerende input til bestyrelsen på sidste års generalforsamling, men det har efterfølgende været småt med tilkendegivelser. Imidlertid har de efterfølgende tiltag, bl.a. omkring medlemshvervning og det mere markante fokus på samarbejde med andre foreninger og interessenter om forskningsbibliotekernes situation, og den til stadighed meget store interesse for foreningens arrangementer, givet bestyrelsen troen på en styrket forening. Generationsskiftet har ikke rigtig vundet fodfæste endnu, men heldigvis giver de mange nye unge ansigter ude på bibliotekerne også et lille pust til foreningen – vi håber så bare på mere vind.

DF vil gerne medvirke til fortsat åbenhed og udstrakt samarbejde, ikke mindst i en tid, hvor den nye universitetslov giver universitetsbibliotekerne tættere tilknytning til og serviceforpligtelser overfor moderinstitutionerne, hvor bibliotekssammenlægninger og -lukninger i stigende grad finder sted og hvor der i mange sammenhænge er særlige interessegrupperinger om faglige eller politiske (biblioteks)formål.

Claus Vesterager Pedersen
Roskilde, 5.9.2005

ⁱ Kommunikation erstatter transport: den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005: festskrift til Karl Krarup / red. Af Erland Kolding Nielsen, Niels Christian Nielsen, Steen Bille Larsen under medv. af Sofie Lene Bak. Kbh.: Museum Tusulanum, 2005. 774 s.

ⁱⁱ Pors, Niels Ole: Studerende, Google og biblioteker: en undersøgelse af 1694 studerendes brug af biblioteker og informationsressourcer. Kbh.: Biblioteksstyrelsen, 2005. www.bs.dk/publikationer/rapporter_andre/studerende.

ⁱⁱⁱ Hansen, Stine og Lotte Duwe Nielsen: Integrerede brugerrettigheder: analyse af barrierer og muligheder for integration af brugerrettigheder til folke- og forskningsbiblioteker. Århus: Biblioteksnetværk Århus Amt og Århus Kommunes Biblioteker, 2005. 37 s. + bilag (68 s.).